

Вероника Јармак

ИВАН ФРАНКО И СРПСКЕ НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

Интересовање великог украјинског писца, песника, преводиоца и књижевног критичара Ивана Франка за српске народне умотворине не може да се разматра као самостална појава, него искључиво у контексту његовог односа према фолклору уопште и, посебно, према јужнословенском фолклору, а такође према превођењу на украјински језик и књижевној обради уметничких дела „према мотивима“ оригинала.

Зато ћемо у овом реферату покушати да дамо општи закључак у вези са преводилачком делатношћу И. Франка из области српских народних умотворина, а такође да нађемо одређене нове квалитете превода овог аутора, као и карактеристике његове личности као преводиоца, узимајући у обзир цео низ теоријских књижевних радова, чланака, студија и рецензија, посвећених српском народном песништву.

Преводи Ивана Франка из области српске народне поезије су већ били у центру пажње украјинских књижевних критичара М. Гуца¹ и М. Голберга², у њиховим студијама које се односе на украјинско-српске књижевне и фолклорне контакте. Те студије су без икакве сумње обрасци драгоценог искуства у проучавању овог материјала за истраживаче у овом реферату. Ми ћемо их разматрати као полазну тачку, а истовремено, као што рекох, покушаћемо да направимо нов корак на истраживачкој стази.

У збирци *Српско народно њесништво*, штампаној у Кијеву 1995. године, објављени су преводи српских народних умотворина М. Старицког, И. Франка, М. Риљског и М. Первوماјског. Као што је запазио академик Булаховски у уводном чланку у овој књизи „стари преводи ... И. Франка не смеју да не буду до краја оцењени, а ин-

¹ М. В. Гуц: *Српскохрватска народна песма на Украјини*. „Наукова думка“, Кијев, 1966.

² М. Ј. Голберг: *Први српски преводи дела Марка Вовчка*. „Словенска књижевна наука и фолклористика“, 1978.

терес и пажња према њима и у наше доба су апсолутно оправдани³. У поменутој антологији налазимо само три превода аутора који су предмет нашег рада. То су песме *Невера љубе Грујчине* из циклуса *Хајдучке њесме* а такође и преводи баладе *Мајио свейој Пејтра*, засноване на познатом апокрифу, и баладе *Незахвални синови*.

Овде би требало одмах да скренемо пажњу на чињеницу да је већ сам избор материјала за превођење повезан са темама И. Франка из његове, ваљда, најпознатије теоријске студије *Тајне њесничкој сѣварања*⁴. Као што се види, аутор је према свом укусу изабрао ове песме „које су њуне особитше, оријиналне, скоро дивље фанѣазије – јачине фанѣома, који се јављају из обичних ѣужних околностѣи, које суѣришу слушаоцима ужасан сѣрах ѣред казном која очекује кривце“⁵.

Пре него што се окренемо анализи конкретних превода, хтела бих да скренем пажњу на чињеницу да је један од значајнијих радова И. Франка у овом погледу његова рецензија на *Српске народне думе и песме* М. Старицког, објављена у часопису „Пријатељ“ 1877. године. И. Франко је, као и М. Старицки, тачно запазио одређену сличност историјских судбина српског и украјинског народа који дуго нису имали своју државу. Према томе, ови мотиви су веома заступљени и изразити и у српском и у украјинском народном епосу.

И. Франко је истовремено истакао уметничку националну оригиналност српских епских песама и украјинских дума. У студијама које се тичу украјинских народних песама аутор тврди да су се неке од њих појавиле у Украјини само захваљујући јужнословенским певачима-гусларима.

Што се тиче већ споменуте студије *Тајне њесничкој сѣварања*, у њој украјински писац и даровити теоретичар књижевности даје елементе прецизне и дубоке компаративне карактеристике узорака украјинског и српског фолклора са тачке гледишта њихових језичких особина. На пример, аутор не карактерише само функционисање епитета у источнословенском (украјинском и руском) и јужнословенском (српском и бугарском) фолклору, већ даје и статистичке податке, као што је уобичајно у наше време, али није било тако у доба И. Франка. Он истиче, на пример, тзв. „визуелне епитете“ везане за чула слуха, укуса, додира и сл., као и за осећања из различитих сфера. Према ауторској статистичкој анализи, општи арсенал стилских изражајних средстава (И. Франко нема у виду само епитете, већ и поређења), код јужних Словена, тј. Срба и Бугара, углав-

³ Л. А. Булаховски: *Српски народни еп*. У: *Српска народна поезија*, Кијев, 1955, с. 13.

⁴ И. Франко: *Зібрання творів у 50-ти т.*, т. 31, К., 1981, с. 45-120.

⁵ Л. А. Булаховски: *Српски народни еп*. ... с. 14.

ном је богатији него код источних Словена. У српској песми момак се упоређује са лепим прашником цвета, а девојка назива свог драгог „својим очима“. У једном од превода налазимо, на пример, следећи опис:

*Бачити ви отой бовдур мряки,
Бовдур мряки з-під чорного лісу
Тая мряка – Королевич Марко.*

Излазак момка на поље се у српском оригиналу упоређује са кретањем звезде по небу:

*Пак се ману преко поља равна
Како звезда преко ведра неба.*

Овај фрагменат може да буде истовремено и одличан пример сталног епитета *поље равно* и *ведро небо*.

Следећи опис девојке-лепотице је интересантан из више разлога, али пре свега због великог броја елемената од којих се састоји слика:

*Гарна вона, краща њ буть не може
Бо що станом – тонка і висока,
А що личком була б рум'яна...
Очі в неї – два щирі клейноти,
А ті брівки – морськії веселки,
А ті рісницї – ластів'ячі крила,
Руса коса – шовкове повісмо.
А устонька – цукровий замочок.
Білі зуби – бісера дві низки,
А рученьки – лебедині крила...*

Веома је изражајан паралелизам који налазимо у песми у којој се девојка упоређује са калином:

*„Червона калино, чого в лузі стоїш?
Чи світу жалуєш, чи стужі ся боїш?“
„Цвіту не жалују, стужі ся не бою,
Сама я не знаю, як зацвісти маю.
Зацвіла би-м біло – люди не пізнають,
Зацвіту червоно – гілля обламають.“
„Молода дівчино, чого сумна ходиш?
Чи голівка больна, чи світу не вольна?“
„Голівка не больна, і я світу вольна,*

*Три ночі не спала, один лист писала
До того жовняря, що-м вірно кохала“.*

Симболика боја у народним веровањима и религији уопште, као и симболика цвећа у српским народним песмама и у њиховим преводима чији је аутор И. Франко, могла би да буде предмет посебног компаративног лингвистичког истраживања. На жалост, пошто смо ограничени временом, немамо могућности да се на томе више задржавамо.

Општи закључак у вези са овако површним прегледом теза и статистичких података које налазимо у студијама И. Франка може да буде следећи: без обзира на то што украјински писац у квантитативном погледу није превео много српских народних песама, његове студије са пуним правом могу да се сматрају великим доприносом не само књижевној науци него и теорији превођења. И. Франко је, на пример, развио и успешно усавршио многе Миклошићеве научне тезе, нарочито оне које се односе на тзв. „epitheta ornamentia“ (лат. украсне епитете).⁶

Овде би требало да споменемо још и ту чињеницу да се И. Франко са великим поштовањем односио према словенским научницима, а посебно према Србима: Јовану Ђорђевићу и Љубомиру Стојановићу, српском филологу-слависти, професору Београдског универзитета, који је 1896. године објавио *Мирослављево јеванђеље српско*. О томе сведочи и чланак И. Франка *Развој славистичке на Бечком универзитету*.⁷

Покушаћемо најзад да дамо опште карактеристике преводâ И. Франка из српске народне поезије са становишта избора теме и у погледу уметничке интерпретације „визуелних слика“.

Балада *Мајини светој Пејри* је написана на основу познатог апокрифа. Можемо да претпоставимо да је И. Франко изабрао за превођење баш ову песму као део морално-поучног калупа, где је реч о томе како се кажњава човек који никад није мислио на друге људе или на загробни живот, него само на себе и своје благостање:

*А про рай ти і не дбала,
Ні голодних не кормила,
Ні прагнущих не поїла,
Ні ти голих зодягала,
Ні ти босих зобувала,
Ні сліпому не вділила,*

⁶ Dr. Fr. Miklosich: *Die Darstellung im slavischen Epos*, Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil./Rist Classe, Bd. XXXVIII, 1890, 28–40.

⁷ И. Франко... т. 31, с. 7–10.

*Ні за душу приносила“.
Тільки одно повісемце
Ти натроє розділила
І три рази ти зітхнула:
„Ой ти, моє повісемце!
Куди тобі волочиться
Та по горах, по долинах,
По старецьких по торбинах!“*

Дијалог између светог Петра и његове мајке се развија искључиво у разговорном стилу са сталним понављањем, што је карактеристично за народне умотворине и стару апокрифну књижевност, на пример:

*І говорить стара мати...;
Святий Петро відмовляє...;
Ще говорить святий Петро...*

Глаголи који се употребљавају нису „бирани“, они су једноставни и „иронични“:

*Святий Петро у рай іде,
За ним мати бігом біжить...*

Исто тако „ироничан“ ауторски коментар налазимо и на крају баладе:

*Одне в'яже до другого,
Лізе по тих волоконцях,
Щоб полізти аж до неба.
Прорвалося волоконце,
Впала мати на дно пекла.*

На први поглед у балади је реч о тужним темама – мајка светог Петра заувек је изгубила наду о вечном животу у рају, али о свему се ипак говори са иронијом и подсмехом. Тако и религиозна позадина овде се тумачи на неки, тако да кажемо, нетрадиционалан начин. Ова балада у преводу И.Франка може да подсети читаоца на баладу великог пољског песника Адама Мицкевича, *Госїодин Твардовски*, у којој се приказује судбина лењивог племића који је водио празан живот и продао своју душу ђаволу. Када је ђаво дошао по његову душу, он се толико уплашио племићеве жене-свађалице, госпође Твардовски, да је побегао и није „завршио посао“.

У центру баладе *Незахвални синови* такође су међусобни односи мајке са четворо њених синова. Овде је стара мајка-удовица постала жртва незахвалности сопствене деце иако је она својим тешким радом обезбедила свима добар живот и оженила све своје синове. Међутим, кад се оженио њен најмлађи син, он је отерао мајку у шуму да је тамо убију дивље животиње: али, ипак судбина или „виша сила“ праведно се свети њима због увреде мајке:

*Ой, говорять два прохожі хлопці:
„Завернися ти, стара бабусю,
Подивися, що синови діють“.
А як мати назад повернула:
Дев'ять синів – то дев'ять каменів,
А невістки – лютії гадюки,
А гадюки по каменях в'ються.*

Горе споменута песма је исто тако написана на материјалу апокрифа и такође има поучну поруку. Тај апокриф је овде тужан и веома изразит. Ово дело је вешто преведено у уметничком смислу, али је највише интересантно у смислу садржаја. Насилнике је сустигла заслужена казна и синови су се претворили у *камење*, снаје су се претвориле у *змије*, што је апсолутно логично и није чудно пошто се претпоставља да синови и када су били људска бића, нису имали срца.

Сви остали детаљи су такође на високом уметничком нивоу: шума, где живе дивље животиње, пролазници-представници „судбине“ која кажњава.

Сиже ове песме, је у принципу интернационалан. Он није, рецимо, специфично српски по својој садржини, али трагизам који је уплетен у емотивно ткиво овог дела могао би да се протумачи као карактеристичан баш за српске народне умотворине. Реч је о специфичности казне која је веома сурова, мада и праведна.

Важно је истаћи још један моменат који ниједан преводилац не сме да испусти из вида: уметничко дело у иностраној језичкој интерпретацији треба да буде адекватно преведено са тачке гледишта смисла и да се уклопи у ритмичке матрице оригинала. Што се тиче И. Франка, можемо рећи сасвим сигурно да је он не само истакнути писац и теоретичар књижевности него и коректан и истанчан преводилац који успешно превазилази све тешкоће преводилачког рада.

Закључићу да књижевно дело И. Франка по својој димензији и по својој уметничкој вредности спада у највеће уметничке појаве европске цивилизације. Исто можемо да кажемо и о његовој преводилачкој делатности, поготово имајући у виду да је српски језик

према својим лексичким, фонетским и другим особинама - изузетно погодан, благодатан и релативно лак баш за украјинске преводиоце (и обрнуто).

РЕЗИМЕ

У раду се анализирају модели превођења српских народних песама које је проучавао И. Франко, а у светлу његовог интересовања за народно стваралаштво уопште, са посебним освртом на јужнословенски фолклор, као и превођење на украјински језик и књижевну интерпретацију дела „према мотивима“ оригинала. Аутор анализира преводе два дела из збирке српског епоса – *Мајини светиог Пејра* и *Незахвални синови* – и на основу тога покушава да одреди не само најбитније карактеристике превода И. Франка него и контуре његове креативне личности као преводиоца, узимајући у обзир читаву серију његових теоретских радова посвећених српском народном стваралашву.

Исцрпно се разматра студија И. Франка *Тајне њесничког стваррања*. Аутор развија тезу Ф. Миклошића даје примере поређења украјинског и српског фолклора са становишта језичких појединости и примењује статистичке методе које су карактеристичне за савремена лингвистичка и књижевна истраживања а нису биле примењиване у време И. Франка. Осим тога, анализирају се и бројна стилска изражајна средства, као што су стални епитети и поређења, тј. „визуелне представе“.

Упркос томе што је И. Франко превео само десетину српских народних песама, општи закључак о његовом преводачком раду био би следећи: његове теоретске студије могу се са правом сматрати изузетно значајним у општем смислу, а не само као допринос теорији превођења.

SUMMARY

In the paper some pattern of I. Franko's translations of Serbian folk poetry are analysed in the context of his interest in people's creative work in general and in South Slavonic folk-lore in particular as well as in translations into Ukrainian and literary interpretation of works "after the motif" of the original. The author examines translations of two works from the Serbian Folk Epos collection > St. Peter's Mother and Ungrateful Sons and on this basis an attempt is made to determine not

only the most significant features of the translations made by I. Franko but also an outline of his creative personality as that of a translator taking into consideration a whole series of his theoretical essays dedicated to Serbian people's creative work.

In the lecture I. Franko's study *Some Secrets of Poetic Mastery* is considered in detail, in this work the writher, developing succes sfully F. Miklosich's thesis, not only gives brilliant exemples of a profound comparative characteristics of Ukrainian and Serbian folk-lore from the point of view of language particularites but also applies statistic methods that are peculiar to modern linguistic and literary investigations and that wore not adopted in the time of I. Franko's life and activities, apart an arsenal of stylictic expression means, such as for instance constant epithets and comparisons, "visual images", is searched.

Notwithstanding that in quantitative term I. Franko translated few samples of Serbian folk poetry a general conclusion concerning his translator's activities in this branch may be as follows: his theoretical studies may be rightfully considered as a great contribution not only to the theory of translation.